

Miekalla ja ristillä

Henriku Liivimaa Kroonika. Ladina keelest tõlkinud Julius Mägiste. Kirjastus Vaba Eesti & Kirjastus Maarjamaa, Tukholma 1962. 273 s. + 43 s.

Lätin Henrikin eli Henrik Lättiläisen »Chronicon Lyvoniae» on keskiajan huomattavimpia historiateoksia. Henrik kertoo pääasiassa liiviläisten ja virolaisten käännyttämisestä kristinuskoon 1200-

luvun alussa, mutta antaa siinä sivussa tietoja myös heidän tavoistaan sekä yhteiskunnallisista oloistaan.

Kronikka ei olesäilynyt alkuperäisenä käsikirjoituksena, vaan useina enemmän

tai vähemmän katkelmallisina kopioina. Latinankielinen teksti on rekonstruoitu näiden perusteella ja käännökset muihin kieliin tehty sitten tästä. Kronikka on tiettävästi käännetty saksaksi, lätkiksi (latviaksi), venäjäksi, englanniksi ja viroksi. Mägisten laatima käännös on jo toinen; ensimmäinen, Jaan Jungin, ilmestyi 1881—83.

Tietomme Lätin Henrikistä itsestään ovat vähäiset, sillä hän pysyttelee koko ajan taka-alalla, vain kertojana. Aivan varmoja ei olla edes hänen kansallisuudesta. Itse hän käyttää nimitystä Henricus de Lettis, mikä tuntuisi viittaavan lättiläiseen syntyperään, mutta saksalaiset, joilla on hyvin ymmärrettävästi ollut suurin kiinnostus kronikkaa kohtaan, pitävät Henrikkiä maanmiehenään. Heihin näyttää Mägistekin liittyvän, hän kun sanoo, että Henrik oli kotoisin todennäköisesti Magdeburgista. Henrikin syntymävuodeksi on asetettu 1187 tai 1188. Vuonna 1205 hän matkusti ristisoturina vähän aikaisemmin perustettuun Riian kaupunkiin, jossa hänet sitten vihittiin papiksi ja lähetettiin Ümeran lättiläisten sielunpaimeneksi. Tällä paikalla hän pysyi kuolemaansa saakka v:een 1259. Ümera on Koivajoen pieni sivujoki; 1200-luvulla ulottui liiviläisten alue sen yläjuoksulle, virolaisten alue alkoi muutamia peninkulmia pohjoisempana. Ellei lätti ollut Henrikin äidinkieli, hän perehtyi siihen ainakin jo nuoruudessaan. Hänen ja lättiläisten välit olivat kaikkesta päätellen hyvät, sillä kristinuskoon kääntyneet lättiläiset (letgallit) eivät kapinoineet kuten liiviläiset ja virolaiset.

Henrik saa useasti aiheen kertoa, kuinka liiviläiset ja virolaiset, jotka olivat ottaneet jo vastaan pyhän kasteen, luopuivat kristinuskosta sopivan tilaisuuden tullen ja ryhtyivät palvelemaan entisiä jumaliansa. Kun Holmin ja Ykskylän liiviläiset oli kastettu ja saksalaiset ristisoturit olivat nousseet laivoihinsa jätettyään liiviläisten keskuuteen vain uuden uskon julistajat, niin, jatkaa Henrik, »liiviläiset luopiot, tullessaan tavan-

omaisista saunoistaan, valoivat itsensä Väinäjoen vedellä sanoen: »Tässä me nyt poistamme jokivedellä kasteveden yhdessä kasteen kanssa ja ravistamme uuden uskon päättämme sekä lähetämme sen saksalaisten perään.» Kristinuskosta luopuminen on hyvin ymmärrettävissä, koska usko pakotettiin omaksumaan miekalla uhaten. Epäilemättä olisi kristinusko juurtunut syvemmästi ja luopioita olisi ollut vähemmän, jos käännättäjät olisivat noudattaneet pakauudessa eläviltä liiviläisiltä saamaansa neuvoa, että käännytystyössä on parempi turvautua sanaan kuin vitsoihin.

Liiviläisiä käännyttäessään saksalaiset eivät kaihtaneet suoranaista petotakaan. Tarjoten kestiystävyyttä he houkuttelivat liiviläisten maakuntien päämiehet (vanhimmat) luokseen, mutta ottivatkin nämä vangiksi ja pakottivat heidät luovuttamaan pantiksi omat poikansa, noin 30 luvultaan, ennen kuin päästivät heidät vapauteen. Näiden maanvanhinten joukossa oli myös Kauppo, liiviläisistä nimekkäin, »quasi rex et senior Lyvonum», kuten Henrik sanoo. Hänestä tuli kuitenkin piispa Albertin uskollinen ystävä ja tehokas auttaja käännytystyössä.

Lättiläisten ja liiviläisten jälkeen tuli virolaisten vuoro. 1200-luvulla virolaiset olivat järjestyneet maakunnallisesti, ja vaaran uhatessa saattoi maakuntien välilläkin olla yhteistoimintaa. Virolaisten asuma-alue oli sitä paitsi suurempi kuin liiviläisten ja sillä oli parempi geopoliittinen asema, minkä vuoksi virolaiset kykenivät pitämään puoliaan parikymmentä vuotta saksalaisia valloittajia ja käännättäjiä vastaan. Hyvän käsityksen näiden menettelytavoista saamme lukiessamme Henrikin kertomusta sotaretkestä Harjumaalla sijainnutta Varbolaa vastaan. Kun varbolaiset pysyivät rauhaa sekä saksalaisia ja näiden apureita poistumaan, sanoi kalparitarien päällikkö Folkvinus heille: »Jos olette valmiit palvelemaan ja kunnioittamaan meidän kanssamme yhtä Jumalaa, annatte kastaa itsenne pyhän

lähteen vedellä ja suostutte luovuttamaan meille poikianne panttivan-geiksi, niin teemme teidän kanssanne ikuisen rauhan.» Henrikin myötätunto on tietenkin ristosoturien puolella, mutta virolaisten urhoollisuudelle hän antaa sentään tunnustusta. Näiden luopuminen kristinuskosta saa kuitenkin Henrikin pyhän vihan valtaan, ja hän katsoo, että uskonluopioiden surmaaminen ja heidän omaisuutensa anastaminen on kaikin puolin otollinen teko.

Henrikin kronikan ansiosta ovat tietomme 1200-luvun liiviläisistä ja virolaisista suhteellisen runsaat, sillä Henrik ei ole yhtä niukkasanainen kuin esim. samanaikaiset venäläiset kronikoitsijat. Hänen antamiensa tietojen perusteella on ollut mahdollista hahmotella mm. liiviläisten asuma-alue 1200-luvulla. Mägisten teokseen liitetystä J. Jensenin laatimasta kartasta Eestlased ja nende naabrid XIII sajandi alul ilmenee, että se ulottui kapeahkona Riianlahtea kiertävänä vyönä nykyiseltä Viron ja Latvian rajalta pohjoisessa Windauhun etelässä.¹ Liiviläisiä on kuitenkin painettu yhä enemmän ja enemmän merta kohti, niin että heidän alueensa ja lukumääränsä on jatkuvasti supistunut. Tällä vuosisadalla oli liiviläisten hallussa enää Kuurinmaan pohjoisin kolkka,

Riianlahteen pistävä Kuolkan niemimaa.

Paitsi karttaa liittyy Mägisten teokseen erillisenä osana suuri määrä asiaselityksiä ja viitteitä (413 numeroa) sekä aakkosellinen nimiluettelo. Nämä perustuvat niihin saksankielisiin luetteloihin, jotka sisältyvät Albert Bauerin v. 1959 julkaisemaan käännökseen. Mägiste mainitsee tehneensä siihen kuitenkin eräitä täydennyksiä käyttäen hyväkseen virolaista, latvialaista ja skandinaavisilla kielillä ilmestynyttä kirjallisuutta. Luetteloihin enemmälti tässä puuttumatta todettakoon, että Mägiste ei pidä oikeana nimiasua *Ykskylä*, vaikka hän itsekin sitä traditionaalisesti käyttää (*Üksküla*). Tämä tunnettu liiviläinen nimi, jonka Henrik kirjoittaa *Ykescola*, olisi Mägisten mukaan luettava *Ikesküla*. (*Y* saattaa olla Henrikillä sekä *ü*:n että *i*:n merkinä.)

Ajallinen etäisyys Henrikin aikaisiin tapahtumiin on pitkä, 750 vuotta, mutta Maarjamaan vaiheet osoittavat, että 1200-luvulla alkanut kaltto kohtelu vieraiden kansojen taholta on siitämöisin jatkunut lähes keskeytyksettä. Tästä kai johtuu, että Henrikin vanha kronikka vaikuttaa vielä nytkin merkillisen ajankohtaiselta.

VEIKKO RUOPPILA

¹ Kartta ei poikkea olennaisissa kohdissa siitä, joka on julkaistu Suomen suku -teoksen II osassa sivulla 188.